

nem a cirkuszra, hanem az annak nevéhez szolgáló körre, azaz a madár körözésére kell gondolnunk.)

Ady héjaképe tehát, irodalom és jelképiség ide vagy oda, nagyon valóságos. Kár, hogy a madártannal foglalkozó szakemberek verselemzéssel nem foglalkoznak, mert elmondhatnák, hogy Adynál a héja és a héjanász maga a nyers, hol szárnyaló, hol földre zuhanó (de nem ahhoz ragadt) valóság. A héják Chernel által is említett nászrepülése különleges légi produkció, amelynek során attraktív, olykor zuhanással fenyegető repülésekkel igazolja a családalapításra termettségét a hím (amely egyébként lényegesen kisebb termetű, mint a tojó, és ez Ady és Léda párosát illetően is megenged némi frivol áthallásokat). Egyes megfigyelések szerint olykor még maga a pázás is repülés közben történik, és ez a szó szoros értelmében szárnyaló szenvedély oly vakká teheti a fajfenntartás mámoros pillanatait élő madarakat, hogy közben a földre zuhanhatnak. (Amit egyébként sok szerelem és házasság alakulását illetően is jelképesnek tekinthetünk.) Ezt azonban ne úgy képzeljük, hogy (f)eldobott kőként csapódnak be a kora tavasszal még alig mutatkozó friss fűbe vagy az őszi maradt avarba. Szárnyaik még az elragadtatás pillanataiban is teszik valamennyire a dolguk, így a két szerelmes madár nem szegi nyakát, és az aktust már a földön fejezik be.

Ady versében alighanem ez a látvány jelenik meg, meglehetősen pontossággal. Az általa látott valóságos héjanász vad szenvedélye gyakorolhatott rá olyan erős hatást, hogy látványát megőrizte képi emlékezetében. Ami további szempontokat kínál versének elemzéséhez. A bizonyosan tavaszhoz köthető élmény a vers metafizikai terében az őszbe kerül. Ezzel pedig már egy, ugyan hiányosan ábrázolt, de teljes évet mint teljes életciklust fog át. A vers kimondatlanul is a tavaszról indul, ahonnan rögvest messzebbre ugrik: „Útra kelünk. Megyünk az Őszbe” – írja, az így keletkezett hiátust tölti ki a Nyár „új rabló”-nak megidézésével (meglehet, ezek a „rabló”-k sem holmi fosztogatók, hanem egy régiesebb szóhasználat értelmében ragadozó madarak). Innen röpül a már valóban jelképes jelentést kapott héja-pár az ősz (Ősz!) felé, hogy ott hulljon le – az „ősz avaron”, a szerelem ravatalán. Hogy aztán a tél temesse majd el...

Őszi vers? Annyiban, hogy az elmúlás verse (nemcsak egy szerelem múlásáé!), amelyben egy valóságos, véletlen, egyszeri élmény nő maga fölé. Nincs benne fény, nincsenek benne színek, csak némi korhadó barnaság, sötétség. A beteljesült szerelem helyett csak a pusztulás, az élet megújítása helyett pázró magány. Az augur-Ady a héják valaha látott nászrepüléséből csak a földre zuhanást, a cáfolhatatlanul baljós jelet látta, ami az élmény után évekkel-évtizedekkel metafizikai jelentést kapott, és az illékony valóság, mint annyi más, a költészetben új otthonra talált. Ahogyan az annyiszor megesik sólyommadarakkal, pacsirtákkal, de akár egy cédrusdarabbal vagy sűrűlőkefével.

Buji Ferenc „Levegőt!”

Lányi András: *Bevezetés az ökofilozófiába – kezdő halódóknak*

Budapest, L'Harmattan Kiadó
– Könyvpont Kiadó, 2020,
208 oldal

■ Az ökológia a megmaradás tudománya – annak tudománya, amit elrontottunk. Míg az összes többi tudomány a gyorsítást szolgálja, vagyis a gázpedált nyomja, az ökológia az egyetlen, ami a féken tartja a lábát. Voltaképpen az ökológia e különleges eredetéből és helyzetéből fakad az, hogy az összes diszciplína közül a legátfogóbban látja a világot. A többi tárgya mindig valamilyen részterület; az ökológiáé az egész: az ember földi életének egésze. Éppen ezért sok tekintetben testvértudománya a filozófiának, amely – legalábbis eredeti funkciója szerint – úgyszintén az egészre irányult. A filozófia az ember és világának megértésére irányuló erőfeszítés. Az ökológia mint krízistudomány lényege: megőrizni – megőrizni, s nem elpusztítani azt, amit az ember kapott. Nem azért, mert az önmagában vett érték (ilyen egyébként sincsen), hanem azért, mert az emberi létezés a legszorosabb kapcsolatban van vele. A környezetvédelem valójában embervédelem, mert az ember szimbiotikus egységet alkot környezetével, s ha azt elveszíti, magát veszíti el. Illúzió a Marson vagy valamilyen exobolygón keresni az ember számára alkalmas életteret. Ha egy olyan bolygón, amelyen minden őt szolgálta, megbukik az ember, hogyan diadalmaskodhatna egy olyanon, amelyen minden ellene van? A Föld a kietlen kozmikus sivatag egyetlen oázisa, maga a kozmikus Édenkert, és ezt pusztítva az ember maga alatt vágja a fát.

Aki nem tájékozott az ökológiai irodalomban, hanem ismereteit a médiából szerzi, Lányi András könyvét olvasva meglepetten tapasztalhatja, hogy voltaképpen kétféle ökológia létezik: a filozófiailag megalapozott ökológia és a politikailag megalapozott ökológia. Ami ez utóbbit illeti, tévedhetetlenül felismerhető elhíresült jelszaváról: fenntartható fejlődés. Nos, némi túlzással Lányi András könyve úgy fogható fel, mint a „fenntartható fejlődés” eszméjének kritikája. A fogalom már önmagában is rávilágít az általa fémjelzett ökológia

tulajdonképpen és kizárólagos szándékára: kiküszöbölni a „mellékhatásokat”, amelyek útjában állnak annak a korlátlan gazdasági és technológiai fejlődésnek, amely megszerzett előnyeit a dolog természeténél fogva előbb-utóbb a politikai hatalom területén is érvényesíteni kívánja. A „fenntartható fejlődés” jelszava tehát egyáltalán nem a fejlődés ütemének mérséklését takarja, mint ahogy azt az ember első látásra gondolná, hanem éppen ellenkezőleg, az egyre nagyobb sebességre váltó fejlődést. Ugyanis nemcsak egyszerűen a fejlődéssel kell számolnunk, hanem a fejlődés fejlődésével is, vagyis egy exponenciális fejlődéssel, amelynek képviselői szeretnék minden elképzelhető környezeti akadályt elhárítani ennek útjából. Magától értetődik ugyanis, hogy a „mesterségességben” való – vagyis a technikai – fejlődés legfőbb gátjai éppen a természet világában fognak jelentkezni. A „fenntartható fejlődés” jelszava mögötti valódi mozgatórugó ilyen módon nem az ökoszféraért való aggodalom, hanem az aggodalom amiatt, hogy az ökoszféra kényes egyensúlyának fölborulása meg fogja akadályozni a fejlődést, illetve meg fogja keseríteni a fejlődés legfőbb haszonélvezőinek örömét. Ezért aztán a hipokrita ökológia képviselői számára a természet bizonyos értelemben olyan ellenség, amelyet pacifikálni kell, vagyis – hogy historikus kifejezéssel éljek – „le kell csendesíteni”. Így válik a hipokrita politikai ökológia számára a természetvédelem a természetellenesség-védelem eszközévé.

A hipokrita ökológia egyik jellegzetessége az ökológia redukcionista megközelítése, vagyis pusztán környezetvédelemként való értelmezése. Az ökológiai probléma azonban korántsem szűkíthető le a környezetszennyezés és a károsanyag-kibocsátás kérdésére. »Környezetszennyezés« – szokták volt szépitgetni az elszabadult Dolgok rémtetteit – mint ahogy Czakó Gábor fogalmaz. A maja-kicse indiánok mitológiája (*Popol Vuh*) szerint az előző világkorszak emberisége úgy pusztult ki, hogy legártalmatlanabb használati tárgyai, fazekai, kanalai, korsói önálló életre keltek, fellázadtak tulajdonosaik ellen, és megtámadták őket. Lányi András kritikája számos alkalommal irányul az ökológia e környezetvédelmi redukciójára. Mindenekelőtt a „környezetvédelem” kifejezés nagyon is alkalmas arra, hogy a problémát a kinti világra, az objektív szférába vetítse. Persze a környezet pusztulása e felfogás szerint sem független az embertől, csak éppen nem úgy fogják föl, mint egy betegség tünetét, hanem mint egy olyan gyógyszer (a technikai fejlődés) mellékhatását, amely kifejezetten az ember javát szolgálja. A világ jelenlegi állapotában a környezetvédelem nem egyéb, mint toldozgatás-foltozgatás. Ha ugyanis ragaszkodunk a gyógyszer-metáforához, akkor ahhoz, hogy a gyógyszer mellékhatásait kiküszöböljük, újabb gyógyszerekre lesz szükségünk, amelyek mellékhatásait ismét csak újabb gyógyszerekkel lehet majd

kiküszöbölni, és ez így folytatódik a végtelenségig. A rossz diagnózisokból fakadó rossz terápiák csak prolongálják a kórságot. A bajok valódi forrásáról azért nem lehet tudása a hipokrita ökológiának, mert azok nem a rendszer mellékhatásai, hanem lényegének – technicizáció, globalizáció, centralizáció stb. – a folyamányai, aminek felismerése viszont esszenciális, saját központi magjára irányuló önkritikát kívánna meg a rendszertől. Ilyet elvárni természetesen indokolatlan is lenne bármiféle érdekcsoporttól, amelynek mindig és mindenütt csak egyetlen – jellegzetesen imperiális – preferenciája létezik: saját maga erősödése, növekedése, terjeszkedése. Hogyan is lehetne például a globális digitális kontrollt közös nevezőre hozni a természet és a természetesség szeretetével?

A természeti környezet pusztulása vagy a demográfiai robbanás csupán a leginkább szembetűnő és egyúttal a leginkább zavaró visszahatása annak, ami a modernitás legbelső magjából fakad. Bár voltaképpen még csak nem is erről van szó, mert ezek a jelenségek az emberek döntő többsége számára egyáltalán nem szembetűnők, jószereivel nem is láthatók, hacsak a média külön rájuk nem irányítja a figyelmünket. A természet pusztulása és a demográfiai robbanás tehát csupán két, jellegzetes eleme egy fölöttébb sokrétű és gazdag tünetegyüttesnek. Mellettük még számos olyan jelenség van, amelyek ugyanarról a közös tőről származnak, és akár még súlyosabb hatással is lehetnek az emberre – viszont egy lényeges vonás megkülönbözteti őket az említett két „kihívástól”: a nemkívánatos mellékhatástól eltérően ezeket vagy nem tekintik zavarónak a növekedés szemszögéből, vagy egyenesen a kívánatos mellékhatások körébe sorolják őket. Hogy ezúttal csupán egyetlen ilyen jelenségre utaljunk: a folyamatos kultúravesztés nemcsak természetes következménye a mai értelemben felfogott fejlődésnek (a technikai civilizáció és a kultúra sok tekintetben reciprok módon viszonyul egymáshoz), hanem egyúttal aktív felszámolása is mindannak, amit a kultúra még akár csak néhány évtizeddel ezelőtt is jelentett.

Lányi András többször is felveti a növekedés kényszerű voltának kérdését, mint ami az ökológiai probléma gyökerénél fekszik. Voltaképpen a „fenntartható fejlődés” kifejezés is e kényszer eufemisztikus megfogalmazása. Az embernek elegendő csak a kétpólusú világ megszűnése óta eltelt harminc évre gondolnia, hogy lássa: a növekedés, a progresszió egyre markánsabb jeleit mutatja a *fékevesztettségnek*, amely elsősorban a tudomány és a technika világában érhető tetten, hatásai viszont az élet egyre több területén jelennek meg (lifelong learning), és előbb-utóbb mindenki vagy magától, vagy külső nyomásra (ami végső soron egyre megy) rá fog kényszerülni a folyamatos „növekedésre” – nem utolsósorban tényleg azért, hogy ki tudja szolgálni a folytonosan gyorsuló fejlődést.

Ami a növekedés elkerülhetetlenségét, szinte már-már istencsapás-szerűségét illeti, első pillanatban talán azt mondhatnánk, hogy öngerjesztő folyamatról van szó: a világot saját lendülete, tehetetlenségi ereje hajtja előre, még hozzá egyre gyorsabban, és emiatt nem képes reflektálni önmagára és saját tényleges helyzetére, emiatt nem képes megállni, és így figyelmének körébe kizárólag azok a tényezők kerülnek, amelyek veszélyeztetik ezt a korlátlan fejlődést. És hát magától értetődik, hogy egyre nagyobb sebességre kell kapcsolni ahhoz, hogy a természet – a természeti természet és az emberi természet – egyre hangosabb kiáltásai ne jussanak el az ember fülébe. Ha azonban nem elégszünk meg egy ilyen, merőben deskriptív magyarázattal, akkor azt kell mondanunk, hogy a folytonosan gyorsuló növekedés szükségképpeniségének és helyességének eszméje a Goebbels óta egyre kifinomultabbá váló propaganda legfőbb ideológiai árucikkévé, marketingtermékévé vált. A növekedés a legszorosabb összefüggésben áll a fogyasztással: az újabb és jobb mindig elavulttá teszi a régebbit és gyengébbet. A fogyasztás termeli a tőkét, a tőke termeli a hatalmat. Ezt az önmagát egyre magasabb szinten újratermelő pénz- és hataloméhséget immár semmiféle társadalmi észszerűség vagy erkölcsi tényező nem korlátozza belülről, mint ahogy olyan, fölötté álló – demokratikusan választott – politikai hatalom sincs, amely kívülről tudná korlátozni. A hipertrofizálódott egyéni vagy – nagyon szűk – csoportérdek mohóságának immár semmi nem szab határt, és szinte az egész emberiség lelkesen hordja a köveket egy új bábeli torony építéséhez.

Ne álljunk meg azonban a morális tényezők vizsgálatánál. Ha még mélyebbre ásunk, azt láthatjuk, hogy a modernitás – platóni terminusokat alkalmazva – nem a lét, hanem a keletkezés, nem az állandóság, hanem a változás civilizációja. Ami legmélyebben jellemzi világunkat mind teoretikus, mind praktikus értelemben, az az állandóság radikális elutasítása, és egyre tökéletesebb kiküszöbölése minden területen annak, amit a „metafizika” szó takar. Nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni, ahogy Hérakleitosz mondta, és amit egyik követője, Kratülosz még következetesebben úgy fogalmazott meg, hogy már egyszer sem lehet ugyanabba a folyóba lépni. Miért? Mert nincs ugyanolyanság, csak folyamatos változás, átalakulás, megmásulás. Már a marxizmusnak is a mozgás volt az istene („csak a mozgás örök”), s ha frissebb nyelvezettel is, de a mai ideológiák úgyszintén ezt a gondolatot hordozzák a szívükben – ideértve természetesen az ideológiátlanság különböző ideológiáit is. Márpedig a mozgás, a változás annál inkább az, ami, minél nagyobb sebességgel történik. Egyre magasabb szintre transzformált változás csak egyre magasabb sebességre kapcsolt mozgásban jöhet létre. René

Guénon azonban arra figyelmeztet, hogy a folyamatosan gyorsuló mozgás rendszerint a zuhanás ismérve.

Lányi András rendkívül gondolatgazdag könyvéből e rövid reflexió csupán néhány dologra igyekezett felhívni az olvasó figyelmét. Valójában a könyv kimeríthetetlen tárháza mindazoknak a gondolatoknak, amelyek túlbecsülhetetlen fontosságúak az emberiség túlélésének, az emberhez méltó élet jövőjének szempontjából. Formailag a könyv egyszerűen *bevezetés az öko-filozófiába*, s mint ilyen, a különböző, gyakran egymásnak is ellentmondó elméletek és iskolák nézeteit foglalja össze, de ezenközben a szerző szelíden terelgeti olvasóját az általa helyesnek tartott felfogás felé. Amit azonban Lányi András képvisel, az nem valamiféle iskola vagy irányzat: a könyv egy minden egyéni érdektől mentes, minden ideológiától független ember gondolatait tartalmazza, aki a megszokott ökológiai felelősségtudaton túl arra is képes, hogy az adott társadalmi jelenségeket legmélyebb pontjukig átvilágítsa. Ahogy Marcus Aurelius elmékedései filozófiai álláspontjától függetlenül mindenkihez szólnak, éppúgy Lányi András könyve is minden premisszától független érvényességgel rendelkezik az ökológia területén. Mindazon politikai és transzpolitikai szereplőknek, akik dollármilliókat ölnek az ökológiai problémák kutatásába, elegendő lenne elolvasniuk Lányi András könyvét, amely tálcán kínálja a megoldást. Ha azonban megtörténne a csoda, és kezükbe vennék e könyvet, rájöhetnének, hogy pontosan ez az a megoldás, amit mindenáron el akarnak kerülni, mert amit ők szeretnének, az az, hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon – vagyis a technológiai progresszió is ad astra haladjon előre, és közben a Föld is megmaradjon élhetőnek. Ama megoldások ellen tehát, amiket e könyv javasolt, csak egyetlen komoly érvet lehet felhozni: a pusztá ellenérdekeltség „érvét”.

Könyve utolsó nagyfejezetében Lányi András öntudatlanul is rámutat az ökológia zsákutcás fejlődésének lehetőségére, ugyanis ahogy belemerül azoknak a többnyire posztmodern ihletettségu elméleteknek a világába, amelyek az ökológia filozófiai megalapozásának igényével lépnek fel, úgy veszíti el addig biztos tájékozódóképességét. Ez azonban tulajdonképpen nem a szerző hibája, hiszen a posztmodernizmus ingoványos talaján még a világos és egyértelmű gondolatokhoz szokott ember is csak bizonytalan léptekkel halad előre. Az idős Karl Jaspers is megvallotta, hogy valójában sosem sikerült pontosan megértenie, mit is ért barátja, Heidegger a „lét” alatt... Az ökológia „fejlődésének” e fázisában az iskolákat felváltja a diszciplína teljes pulverizációja, és az egyes öko-filozófusoknál a holisztikus érdekeltség örve alatt egyeduralgokodóvá válnak a sokadlagos egyéni szempontok és meglátások.

Végezetül nem feledkezhetünk meg a *Bevezetés az öko-filozófiába* egy nagyon is markáns vonásáról: a szerző kiemelkedő

humorérzékéről, amelynek számos megnyilvánulásával találkozhatunk a könyv egészében. Természetesen ez a humor, amely már az alcímben is megjelenik (*kezdő halódóknak*), kifejezetten intellektuális természetű – vagyis szellemesség. Szellemes pedig csak az lehet, akiben van szellem. Ez a gyakran kifejezetten szarkasztikus humor azonban érezhetően bizonyos rezignáltságot, néha már-már keserűséget takar. De hát a humor mindig akkor virágzik, amikor valaki súlyos akadályokba ütközik, és ezért van, hogy a humor a diktatúrákban éli fénykorát. És hát, valljuk be, a Lányi András- vagy Gyulai Iván-féle ökológiai szemlélet esélyei körülbelül hasonlóak, mint a diktatúrákban élő másként gondolkodóké.

E szemlélet „hátrányos helyzetét” sajnos a könyv igénytelen külső megjelenése is megerősíti: puhafedeles kötés, túl kicsire méretezett betűk (a mottók betűnagysága egyenesen a termék címkék betűnagyságához közelít), a névmutató hiánya – ami különösen súlyos hiányosság egy nevek sokaságával operáló könyv esetében. A könyvnek ez a könyvészeti megjelenése pontosan tükrözi azt a társadalmi súlyt, amit egy olyan „marginális” kérdésfeltevés képvisel, amely magának az embernek a földi sorsára irányul.

Itt akár véget is érhetne ez az írás, ha nem lenne a könyvnek egy drámai epilógusa, amely a főszöveg után, már a koronavírus-járvány időszakában született. De hát elvégre maga a járvány is drámai változást hozott. Első pillanatban Lányi Andrást is a külső, mondhatni, felszíni ökológiai változások nyugözik le: „A koronavírus szinte egyik pillanatról a másikra elérte, amit a zöldek évtizedek óta követelnek.” Vajon kívánhat-e ennél többet egy ökológus? Ha Lányi András egyszerű – egyszerű – környezetvédő zöld lett volna, akkor itt meg is állhatott volna. A könyv egészének fényében azonban a koronavírus-válság ilyen értelmzése teljesen hamis lett volna. A környezetvédelem szintjénél mélyebbre nézve ugyanis azonnal látszanak e válság árnyoldalai, messze túl az egészségügyi vagy „nemzetgazdasági” problémákon: „Életünk megszokott része lesz [...] a számítógép képernyője előtt töltött mindennapok, a rettegés ismeretlen, új betegségektől, s a kárpótlás, amit a virtuális (túl)világ kínál nyomorúságos életünkért.” Lányi tisztában van azzal, hogy „történelmünk legveszedelmesebb pillanatait éljük”, és az a veszély fenyegeti az emberiséget, hogy „erőfeszítési[n]k nem lesznek hiábavalóak: a gazdaság ismét virulni fog – egyre betegebb világban”. E betegségnek az ökológiai krízis azonban csupán a tünete: „Ha [...] erkölcsi gondolkodásunk nem éri utol a technológiánkat, akkor belátható időn belül eltűnnek bolygónkról az emberhez méltó élet feltételei”, és „félreértés ne essék, ezek kulturális feltételek – a természet pusztulása csak indikátora a gyászos folyamatnak”. Ha pedig ezek a kulturális feltételek nem teljesülnek (voltaképpen a

könyv döntően e kulturális feltételekkel foglalkozik), akkor az ökológiai katasztrófa mellett ott fogjuk találni a tünetek között azt a jólétet is, ami nem más, mint „példátlan kiszolgáltatottság a technológia rendjének, a gazdaság kérlelhetetlen logikájának”. Azzal kell számolnunk, hogy a kezdeményezés végleg kicsúszik a kezünk közül, és a jövőnknek ezek az arctalan mechanizmusok fogják meghatározni.

Lányi szerint három tényező áll útjában annak, hogy az emberiség a kezébe vehesse sorsát:

Először, „az emberiség történetében nem összpontosult még ilyen szűk körben a fegyveres, információs és pénzügyi hatalom”. Ennek képviselői – részint a hipokrita ökológia hívei – azonban a legkevésbé sem érdekeltek abban, hogy a jelenlegi válságból kiinduló változás egy emberhez méltóbb élet felé induljon el, és ezért „továbbra is gátlástalanul fogják feláldozni az emberhez méltó élet természeti és kulturális feltételeit uralmuk fenntartása érdekében”.

Másodszor, e hatalom megteremti fennmaradásának és folyamatos növekedésének „kognitív” feltételeit, ugyanis „az elektronikus tudatipar függőségében élő nemzedékek [...] döbbenetesen tájékozatlanok a körülöttük zajló, földtörténeti léptékű változások valóságos természetét illetően”. Márpedig mindenféle pozitív változás előfeltétele egy olyan exodus lenne, amely „kijozza őket a digitális rabszolgaság Egyiptomából”.

Harmadszor, Európa elsősorban nem a „felvilágosodás szellemi vívmányait” exportálta globálisan, hanem tudományos és technikai vívmányait, viszont ezek „most félelmetes erőt kölcsönöznek a szabadság ellenségeinek”, olyannyira, hogy Lányi András szerint „soha [...] nem állt ilyen rosszul az emberiség ügye”.

Bárhogyan is értékeljük, a pandémia egyfajta társadalmi katalizátorként forradalmi sebességű és mélységű változásokat indított el, egy igazi pánrevolúciót, világforradalmat. A koronavírus-válság világított rá arra, hogy a demokratikusan választott hatalom nem önmagától, saját belső értékrendjétől és preferenciáitól fogva tartóztatja meg magát saját hatalmának egyre korlátlanabb kiterjesztésétől, hanem a „fékek és ellensúlyok” ama rendszerénél fogva, amely csak a megszokott bel- és külpolitikai viszonyok között működik, és ha alkalom adódik arra, hogy ezeket zárójelbe tegye, akkor ezt meg is teszi. Intő jel e tekintetben a kínai államkapitalizmus, amelyben a meglepően hatékony járványkezelés nem kevésbé hatékony állami kontrollal párosul – márpedig Kína és a Nyugat egymással való politikai és gazdasági rivalizálása mögött könnyen megtalálhatjuk azt a közös nevezőt, amely „kéz kezet mos” alapon összeköti őket: a saját népességük fölötti egyre totálisabbá váló kontrollt, amely nemcsak kívülről valósul meg, hanem a közvélemény tömegtermelése révén is. A nyugati világban a totális eladósodás fojtogató rendszere ágyaz meg a nemzeti

szuverenitás felszámolásának, és így a demokratikusan választott vezetők már inkább a nemzetek feletti gazdasági és pénzügyi érdekcsoportoknak elkötelezettek, mint tulajdon választóiknak. A pénzügyi-gazdasági hatalmak nem csupán azt a politikát teszik eszközükké, amely morális tartásának gyengülése miatt amúgy is egyre kiszolgáltatottabb, hanem még a tudományt is instrumentalizálják. Az „etika”, „igazság” és „méltányosság” eddigi jelszavait immár nyíltan felváltja a nyers hatalmi érdek. Egyes transznacionális cégbirodalmak, vállalatok és pénzügyi érdekcsoportok olyan hatalmasra nőttek, hogy magukat versenyen kívülinek tekinthetik, és így már a kapitalizmus és általában a magántulajdon korlátozásának igényét is megfogalmazhatják – mindezt természetesen a „szociális önzés” és a „társadalmi egyenlőtlenség” felszámolásának nevében. E politikai és gazdasági érdekcsoportok részéről minden morális és „humanitárius” típusú hivatkozás minimum gyanút kelt. Lassan már semmi sem az, aminek látszik. A természetes, történelmi/földrajzi gyökerekkel rendelkező és szerves módon kibontakozó lokális közösségeket felváltják az individuumok mesterségesen előállított csoportjai, beágyazva azokba az agyonszabályozott társadalmakba, amelyek között immár egyre kevesebb különbség van. „Én nem ilyennek képzeltem a rendet” – mondhatná joggal, József Attilát idézve Lányi András, aki szerint ezekkel a globális szabályozó rendszerekkel szemben bármiféle előrelépést csak „a szabadság kicsiny köreinek” fokozatos tágulásától, majd e körök összeérésétől lehet remélni.

Kengyel Péter Interdiszciplináris válaszok az ökológiai krízisre

Dipesh Chakrabarty: *Posztkoloniális tanulmányok és az éghajlatváltozás kihívása*¹

■ Az 1990-es évek óta a közéleti viták fontos témája a globalizáció és az általános felmelegedés. Dipesh Chakrabarty, a University of Chicago történészprofesszora Homi K. Bhabha írásaival szemlélteti, hogy a kortárs posztkoloniális gondolkodás milyen kihívás elé állítja az éghajlatváltozás problémája.

Az 1950-es és 60-as években az angolszász egyetemeken megjelenő posztkoloniális kritika beépült a globalizáció későbbi szakirodalmába, noha a globalizációról szóló tanulmányok a szociológia, a közgazdaságtan és a kulturális antropológia új eredményeire is hangsúlyozottan támaszkodtak. A szakírók egyetértettek abban, hogy a környezeti válság elsődleges oka a kapitalizmus profitorientáltsága, de a megoldási javaslatok irányát három, eltérő szemlélet jelöli ki. Az univerzalista felfogás az általános emberi jogok érvényesítését tartja szem előtt; a posztkoloniális gondolkodás az ember „antropológiai különbségeit” hangsúlyozza (ezeket emeli ki a globalizáció irodalma is); végül az antropocén korszak teoretikusai arra az új keletű „geológiai erőre” hívják fel a figyelmet, amellyel az emberiség évezredekre megváltoztathatja a Föld éghajlatát.

Chakrabarty a posztkoloniális eszmerendszer fő értékét a hagyományos társadalomtudományi iskolák meghaladásában látja. Mint rámutat, Homi Bhabha posztkoloniális kritikai munkáiban is a különböző – marxista, liberális, feminista – irányzatok az ember létállapotáról szóló általános gondolkodással ötvöződnek.

Az ember a mai posztkoloniális kritikában

Bhabha szerint a globális kapitalista rend „szubalternjei”, vagyis a társadalmi hierarchián kívüli csoportjai (a hontalanok, a migráns munkavállalók, a menedékkérők, a menekültek, valamint egyes esetekben az etnikai és szexuális kisebbségek) életvilágukkal